

ՀԱԿՈՐ ՔՅՈՍԵՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

ԿԻՐԱԿՈՍ ՎԱՐԴԱ ՊԵՏԸ ԵՎ ՆՐԱ ՆՈՐԱ ՀԱՅՏ ԾԱՌԸ

ԺԳ դարի մեծամուն մատենագիր Վարդան Արևելցու կազմած «Տոնապատճառ» ժողովածուի մեջ այս հեղինակի անունով գետեղված է «Կիրակոսի սուրբ վարդապետի արարեալ ի սաղմոսն ԾԹ, որ ասէ. «Ասաց Տէր զՏէր իմ. Նիստ ընդ աջմէ իմմէ մինչեւ եդից»¹ ճառական միավորը: Ո՞վ է այս «Կիրակոս սուրբ վարդապետը»: Համաձայն մեզ հայտնի փաստերի, ճառի հնարավոր հեղինակ կարող է նկատվել կա՛մ ԺԱ-ԺԲ դդ. գործիչ Կիրակոս Գիտնական վարդապետը (+ 1127/1128), կա՛մ էլ ԺԳ դարի մատենագիր «Կիրակոս րաբունեաց պետը»: Այս երկուսի հեղինակային թեկնածությունը առաջադրելի է հետևյալ փաստերի հաշվառումով: Կիրակոս Գիտնական վարդապետը հորջորջվել է նաև Դրազարկեցի՝ կյանքի վերջին տարիները Դրազարկում ապրելու պատճառով²: Ինչպես նկատում է Հ. Ն. Ակիմյանը, նրան չպետք է շփոթել «Կիրակոս գծակերպ գիտնականի հետ»³, որ Ստեփաննոս Ասողիկի վկայությամբ «վարուք առաւել, քան թէ բանիք վարդապետէր, որ բնակէր յոլովակի յանապատին, որ Թեղենիսն կոչի, ի Նիգ գաւառի»⁴ Ժ-ԺԱ դդ. սահմանագծին: Ընդգծված հատվածը հուշում է, որ այս Կիրակոսն ամենայն հավանականությամբ գրավոր ժառանգություն չի թողել: Մինչդեռ Գրիգոր Վկայասեր Կաթողիկոսը 1100 թ. մեր գիտնական վարդապետին հիշում է «զհոգեշնորհ գիտնականն Կիրակոս, որդի իմ ըստ հոգւոյ եւ աշակերտ մեծ գիտնականին Գէորգայ փոխանորդին մեր» բառերով⁵: Գևորգ Մեղրիկի հետ նա մեծարվում է իբրև «սուրբ եւ առաքինազարդ», «արք վարժք յաստուածայինն»: Մատթեոս Ուռհայեցին այս Կիրակոս վարդապետին անվանում է «այր ուսեալ զամենայն կտակագիրսն Աստուծոյ եւ ամենայնի խորին քննութեամբ հասու եղեալ լիապէս հասեալ ի վերայ Հին եւ Նոր Կտակարանացն Աստուծոյ»⁶: Ժամանակակիցները նրան պատվել են «տիեզերա-

¹ Տե՛ս Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռ. 4139, թ. 372ա-378բ:

² Ըստ Հ. Ղ. Ալիշանի, Կիրակոս Գիտնական վարդապետը 1113 -1127 թթ. եղել է Դրազարկի առաջնորդը. տե՛ս «Սիսուան», Վեմեսիկ, 1885, էջ 234:

³ Հ. Ն. Ակիմեան, Կիրակոս Գիտնական վարդապետ, «Հանդես ամսօրեայ», 1952, էջ 486:

⁴ «Ստեփաննոսի Տարօնեցույ Ասողկան Պատմութիւն Տիեզերական», Բ տպ., Ս. Պետերբուրգ, 1885, էջ 185-186:

⁵ Հ. Ն. Ակիմեան, նշվ. աշխ. էջ 487:

⁶ Մատթեոս Ուռհայեցի, Ժամանակագրութիւն, Վաղարշապատ, 1898, էջ 366:

կամ եւ գերաճող գիտնական», «սուրբ վարդապետ» որակումներով⁷: Ըստ Հ. Ն. Ակիմյանի, Կիրակոս Գիտնական վարդապետի գրչին եւ պատկանում կամ վերագրվում հետևյալ երկերը.

Ա. Մեկնութիւն Գործք առաքելոցի, որից մեզ հասել եւ միայն երեք հատվածներ՝ ներառված Գևորգ Լամբրոնացու կազմած համանուն խմբագիր մեկնության մեջ (սույ. Վեմետիկ, 1839, էջ 143, 395): Ենթադրելի է, որ այս երկը Կիրակոսը շարադրել է Ոսկեբերանի և Եփրեմի համաբնույթ երկերի հետևողությամբ՝ համառոտելով և այն ներկայացնելով իբրև ուսումնական ձեռնարկ:

Բ. Սրբագրում, հայացում Հովհան Ոսկեբերանի Գործք Առաքելոցի մեկնության թարգմանության (1085 թ.)՝ կատարված Կիրակոս հոնտորի ձեռքով (1076 թ.):

Գ. Սրբագրում, հայացում Ոսկեբերանի Հովհաննու Ավետարանի մեկնության՝ կատարված Թեոփիստեի ձեռքով:

Դ. Տոմարակի կամ Ժաշոցի լրացում, խմբագրում՝ կատարված Գրիգոր Վկայասերի համաճարարությամբ (առաջին խմբ.՝ 1100 թ., երկրորդ խմբ.՝ 1110 թ.):

Ե. Շարական՝ «Արեւելք գերարփին» Ամձիմը՝ մվիրված Աստվածածնի վերափոխմանը:

Զ. Իբրև ստացող՝ Կիրակոսը 1113 և 1123 թթ. ընթրինակված Ավետարաններում «Գիր յիշատակի Աւետարանիս» և «Աղետական բանք եւ մաղթանք վարդապետիս առ սուրբ Աւետարանս» խորագրերի ներքո թողել է իր ուշագրավ հիշատակագրությունները, որոնց մեջ անցողակի դրսևորվում է իր ղեկավարած դպրոցի աստվածաբանական խորքն ու ճաշակը:

Բնական է ենթադրել, որ մատենագրական այսօրինակ գործունեություն ծավալած Կիրակոս վարդապետը պետք է հեղինակեր նաև այլ բնույթի երկեր: Մեկնողական գործեր շարադրելու և խմբագրելու փորձառություն ունեցող գիտնական հեղինակը կարող էր շարադրել նաև ժամրային բնավորությամբ մերձիմոտ այնպիսի գործեր, որպիսիք ճառերն են: Արդ, մտածելու է, որ խնդրո առարկա ճառը ծնունդ է առել Կիլիկիայում, որտեղ ապրում էր աստվածաբանական գիտելիքներով հուշակված Կիրակոս Գիտնական վարդապետը: 1241-1246, 1248-1251 թթ. այնտեղ գործող Վարդան Արևելցի⁸ ըստ երևույթին տեսնելով Կիլիկիայի վաճական միջավայրում և ուսումնագիտական կենտրոններում ճանաչված այս ճառն, իբրև վարդապետական կարևոր երկասիրություն, զետեղել է հիշյալ ժողովածուի մեջ: Ուստի, հիմնվելով լուրջ փաստարկների կարոտ այս ենթադրության վրա, ճառս թեաքար վերագրում ենք Կիրակոս Գիտնական վարդապետի գրչին:

Սակայն չենք բացառում, որ երկը կարող է շարադրված լինել ԺԳ դ. Վարդան Արևելցու ժամանակակցի՝ «Կիրակոս րաբունեաց պետի» կողմից: Հայտնի է, որ այս

⁷ Հ. Ն. Ակիմյան, ԶՎ. աշխ., էջ 525:

⁸ Տե՛ս Փ. Փ. Անթաքյան, Վարդան Արևելցի. կյանքն ու գործունեությունը, Գիրք Ա, Երևան, 1987, էջ 37-39:

Կիրակոսի պատվերով է Վարդանը գրել Երգ երգոցի մեկնությունը⁹: Փ. Անթար-
յանն այս Կիրակոսին նույնացնում է Կիրակոս Գանձակեցու հետ, որին Վարդանը
«հարազատ մեր եւ եղբայր Կիրակոս ռաբունեաց պետ» է անվանում¹⁰: Ուստի նույն-
քան հնարավոր է, որ ճառը գրված լինի այս Կիրակոսի ձեռքով, և Վարդանն էլ առ
ի գնահատումն Կիրակոս ռաբունայեցիի աստվածաբանական վաստակի իր Տո-
նապատճառի մեջ է զետեղել նրա խնդրո առարկա ճառը¹¹:

Ժառը կարևոր սկզբնաղբյուր է հայոց միջնադարի համեմատական աստվածա-
բանության հետազոտման համար: Հեղինակը աչքի է ընկնում Աստվածաշնչի,
մասնավորաբար սաղմոսների փայլուն իմացությամբ: Սաղմոսներից քաղված բա-
զում վկայություններով Կիրակոս վարդապետը բնութագրում է Փրկչի տնօրինա-
կան կյանքի բոլոր կարևորագույն պահերը: Երկն ուշագրավ փաստեր է պարունա-
կում նաև տառային խորհրդանշանի ուսումնասիրման համար (տե՛ս Ա-ի աստվա-
ծաբանական վերլուծությունը): Ելնելով ձեռագրի լուսանցային «Եփր» նշումից՝
պետք է ենթադրել, որ Կիրակոս վարդապետն իբրև սկզբնաղբյուր իր ձեռքի տակ է
ունեցել Ս. Եփրեմ Ասորու մեզ այժմ անհայտ Սաղմոսաց մեկնության կամ մի
համաբնույթ ճառի հայերեն թարգմանությունը¹²: Ուստի ճառն ունի նաև աղբյուրա-
գիտական որոշակի շահեկանություն:

Ժառը հրատարակվում է համաձայն միակ ընդօրինակությամբ հայտնի Մաշտո-
ցի անվան Մատենադարանի թիվ 4139 ձեռագրի (թ. 372ա-378բ), որը Տոնապատ-
ճառ ժողովածու է՝ գրչագրված 1267 թ., Հաղբատում: Գրիչ՝ Հովսեփ, Տիրացու,
Գրիգոր: Թերթ՝ 489: Նյութ՝ թուղթ: Գրություն՝ միասյուն: Գիր՝ բոլորգիր: Տող՝ 35¹³:

⁹ Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, ձեռ. 5, թ. 90բ, 5452, թ. 1ա:

¹⁰ Փ. Անթարյան, *Աղվ. աշխ.*, էջ 138:

¹¹ Ա. քհ. Դանիելյանն այս ճառը հիշատակում է իբրև Կիրակոս Երզնկացու (+ 1356) հեղինակությո-
ւուն («Գանձասար», Զ, էջ 552): Միջնդեռ ճառը պարունակող գրչագիրն ընդօրինակվել է 1267 թ., երբ
հավանաբար Կիրակոս Երզնկացին դեռ չէր էլ ծնվել:

¹² Հունարեն խմբագիր մեկնություններում հայտնի է սուկ ԴԳ Սաղմոսի մեկնության մի դրվագը.
M. Geerard, *Lavis patrum Graecorum*, v. II, Brepols-Turnhout, 1974, թ. 408 (№ 3973)

¹³ Նկարագրությունն ըստ՝ «Ցուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան Մատենադարանի, հտ. Ա, կազ-
մեցին Օ. Եզանյան, Ա. Զեյթունյան, Փ. Անթարյան, խմբագրությամբ Լ. Խաչիկյանի, Ա. Մնացականյա-
նի, Երևան, 1965, էջ 1156:

**ԿԻՐԱԿՈՍԻ ՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱՐԱՐԵԱԼ
Ի ՍԱՂՄՈՍՆ ԺԹ, ՈՐ ԱՍԷ. «ԱՍԱՑ ՏԵՐ ԳՏԵՐ ԻՄ.
ՆԻՍՏ ԸՆԴ ԱԶՄԷ ԻՄՄԷ ՄԻՆՉԵԻ ԵԴԻՑ»¹⁴.**

Կանուխ եւ ամէնիմաստ գիտութեամբ Իւրով Աստուած, զոր ինչ յետ ժամանակաց կատարելոց էր, յառաջագոյն ազդեալ գուշակէր մարգարէիքն, զի յորժամ լցցի ի ժամանակի իւրում, մի՛ անհաւատալի եւ մոր եւ անընտել՝ երեւեցի: Վասն այսորիկ եւ յաղագս տմարէնութեան Իւրոյ եւ մարդկան փրկութեան բազմամասնաբար եւ բազմաւորինակ կերպիւք ցուցանէր սրբոց եւ մոքաւք տայր անտիս տիեզերաց՝ սպասել եւ ակն ունել հանուրց փրկութեան եւ առաւել եւս ի ձեռն մարգարէին Դաւթի, զնա գործիք Իւր արարեալ եւ մովաւ խաւսի զմեծամեծս, որպէս եւ ինքն իսկ ասէր. «Լեզու իմ գրիչ է երագագիր դպրին, որ տեսլեամբ իւրով գեղեցիկ է քան զամենայն որդիս» (ԽԴ 2):

Սա վասն ամենայնի, զոր կատարեաց Որդին Աստուծոյ, ուսուցանէ մեզ կարգաւ սկսեալ յանճառ ծննդեան, որ ի Հաւրէ եւ զոր մարմնովն կատարեաց մինչ ի մեւս անգամ մորայն յայտնութիւն, զոր սուղ ինչ բանի համառատ ցուցցուք մեթ բանի տալով եղբարց մերոց որդւոց Նոր Սիոնի: Որպէս ասէ յաղագս Որդւոյն Աստուծոյ ցուցանելով, թէ ի բնութեան Հաւրէ է եւ լէութեան: Ի դիմաց Որդւոյ ասէ. «Տէր ասացցիս. Որդի իմ եւ Դու» (Բ 7): Եւ զի չէ ժամանակաւ, ասէ. «Յարգանդէ յառաջ, քան զարուեսակ ծնա զքեզ» (ԺԹ 3): Եւ թէ Արարիչ է եղելոցս. «Բանի Տեառն երկինք հաստատեցան» (ԼԲ 6):

Իսկ վասն կուսական ծննդեան եւ որ յետ ժամանակաց. «Ես այսաւր ծնայ զքեզ» (Բ 7): Եւ զամբոյսիւն Հէրոդի եւ հրէիցն ասէ ի մորա ծննդեան. «Ընդէ՞ր խոտվեցան հեթանոսք եւ ժողովուրդք խորհեցան ի [սնոտիս]» (Բ 1): Եւ զերկրպագութիւն մոգուցն եւ զընծայաբերութիւն. «Երկիր պագցեն մնա ամենայն թագաւորութիւնք երկրի» (ԽԵ 7): Եւ «թագաւորք Արաբայ եւ Սաբայ պատարագս բերցեն Նմա» (ՀԱ 10): Եւ զի խոնարհութեամբ էջ. «Իջցէ որպէս անձրեւ ի վերայ գեղման» (ՀԱ 6):

Եւ թէ զի՞նչ գործեցէ. «Ծագեցի յաւորս Նորա արդարութիւն բազում եւ խաղաղութիւն» (ՀԱ 7): Եւ վասն քառասներորդ գալստեան Նորա ի տաճարն. «Տէր ի տաճար սուրբ Իւրում» (Ժ 5): Եւ զի անմեկնելի է ի Հաւրէ, որ ի ծոց Կուսին ասէ. «Տէր յերկինս յԱթոռ Իւրում» (Ժ 5): Եւ թէ վասն ի՞նչ պատճառի փախեաւ յԵգիպտոս. «Որ հնդիկք, ասէ յառաջ ձեռնտու լիցին առ Աստուած» (ԿԷ 32): Եւ վասն մկրտութեան Տեառն ի Յորդանան եւ Հաւր վկայելոյն. «Ձայն Տեառն ի վերայ ջրոց» (ԻԸ 3) ասէ: Եւ զի Աստուած երեւեալ Հոգին աղանակերպ. Որ մկրտիւն ի վերայ ջրոց բազմաց, եթէ՝ «Թեք աղանույ արծաթապատ եմ եւ թիկնամէջ մորա՝ ի գոյն ոսկւոյ» (ԿԷ 14):

¹⁴ Սղմ. ԺԹ 1 (այսուհետեւ սաղմոսից բերված վկայությունների տեղիները փակագծով):

* Անընդել:

** Ծննդեան եւ որ յետ ժամանակաց. ընդգծվածը սխալագրության նշանով:

Եւ վասն յանապատն հանելոյն զնա Հոգւոյն, ասէ. «Հոգի Քո բարի առաջնորդեսցէ» (ԾԽԲ 10): Եւ վասն յաղթելոյն զսատանա ասէ. «Ի վերայ իժի թագաւորականի* զնասցես Դու» (Ղ 13): Եւ վասն կոչման առաքելոցն եւ թէ յինչ փառս կոչեաց, ասէ. «Կացուցես զՆոսա իշխանս ընդ ամենայն երկիր» եւ «ի գումարել երկնատրիմ ասէ. «Կացուցես զՆոսա իշխանս ընդ ամենայն երկիր եւ բարբառք անգա» (ԺԸ 5): Եւ վասն գալոյն Տեառն ի փրկագործ չարչարանսն եւ յարուցանելոյն զՂազար յարիմակ բնութեանս, ասէ. «Տէր հանէր ի դժոխց զանձն իմ» (ԻԹ 4), եւ «Արհմեալ ես, որ գաս յանուն Տեառն» (ԾԺԷ 26), եւ թէ «Տէր Աստուած մեր երեսեցաւ մեզ» (ԾԺԷ 27), եւ «Ի բերանոց մանկանց տղայոց հաստատեցեր զարհմութիւնս» (Բմմտ. Ը 3):

Եւ վասն չար նախանձու հրեիցն ասէ. «Թշնամիք իմ ասացին ինձ չար, ե՞րբ իցէ, զի մեռցի եւ կորիցէ անուն անոր» (Խ 6): Եւ վասն բաշխելոյ զմարմին եւ զարիւնն ի փրկութիւն մեզ, ասէ. «Պատրաստ արարէր առաջի իմ զսեղան անապական» (ԻԲ 5): Եւ զի անխառն է ի ջրոյ բաժակ սուրբ խորհրդին, ասէ. «Բաժակ Քո որպէս անապակ արբեցոյց զիս» (ԻԲ 5): Եւ յորդորէ եւ ասէ. «Մաշակեցէք եւ տեսէք, զի քաղցր է Տէր» (ԼԳ 9): Եւ վասն Յուդայի մատնութեան ասէ. «Որ ուտէր ընդ Իս հաց, արար ինձ խաբէութիւն», (Խ 10), եւ «Խաւսեցան զինքն լեզուաւք անգաւորաւք» (ԾԸ 2): Եւ վասն կատաղութեան հրեիցն եւ հայհոյելոյն առաջի Պիղատոսի ասէ. «Եղին յերկինս զքերանս իւրեանց եւ զլեզուս իւրեանց ածեին զերկրաւ» (ՀԲ 9) եւ «Ծուրջ եղեն զինքն շունքն բազուրք» (ԻԱ 17):

Եւ ի խաչին բեռեւելոյն ասէր. «Ծակեցին զձեռս Իմ, եւ զոտս Իմ» (ԻԱ 18) եւ «Ետուն ինձ կերակուր լեղի եւ ի ծարաւ Իմ արբուցին ինձ քացախ» (ԿԸ 22), եւ «Բաժանեցին զհանդերձս Իմ ի մէջ իւրեանց» (ԻԱ 19): Եւ վասն կամաւոր մահուան ասէ. «Ի ձեռս Քո աւանդեմ զհոգի Իմ» (Լ 6): Եւ վասն աներման դժոխցն ասէ. «Ջրադաքսն աներեցեր եւ կորեաւ յիշատակք անգա** աղաղակաւ» (Թ 7): Եւ վասն կապելոյն զսատանա ասէ. «Թշնամոյն զէն պակասեաց մինչ ի սպառ» (Թ 7): Եւ վասն ազատութեան, որ անդն հոգոցն. «Փրկեցեր զանձն Իմ ի դժոխց ի ներքնոց» (ՁԵ 13): Եւ վասն թողլոյ զնա աշակերտացն եւ փախստեան. «Բարեկամք Իմ եւ մերձաւորք Իմ հեռի եղեն յինքն» (ԼԷ 12):

Եւ վասն թաղմանն եւ դնելոյն ի գերեզմանին. «Եղին Ջիս ի գլխի ներքնումն» (ՁԷ 7), եւ «Ոչ թողցես Դու զանձն Իմ ի դժոխս» (ԺԵ 10): Եւ վասն փառաւոր գալստեան Նորա ասէ. «Հարեաւ Աստուած եւ ցրուեցան*** ամենայն թշնամիք անոր» (ԿԷ 2): Եւ համբառնալոյն առ Հայր ասէ. «Համբարձաւ Աստուած արհմութեամբ եւ Տէր մեր՝ ձայնի փողով» (ԽԶ 6): Վասն զարմանալոյն վերնոցն ի տեսանելն զնա արեամբ զանկեալ ասէ. Համբարձէք իշխանք զդրունս [ձեր] Ի [վեր] (Բմմտ. ԻԳ 7, 9): Եւ յասելն, թէ՛ «Ով է սա», տա պատասխանի. «Տէր զարութեանց, Սա Ինքն է Թագաւոր փառաց» (ԻԲ 10): Եւ վասն իջման Ամենասուրբ Հոգւոյն ասէ. «Հոգի Քո բարի

* Ընկալլալ բնագրում՝ եւ քարթի փխ թագաւորականի:

** Ընկալլալ բնագրում՝ յիշատակ անոր:

*** Ընկալլալ բնագրում՝ ցրուեցին:

առաջնորդեցե՛ք» (ԺՍԲ 10) եւ թե՛ «Հոգով բերանոյ Նորա ամենայն զարութիւնք մոցա հաստատեցան» (ԼԲ 6):

Եւ յորժամ վերացաւ, ուր չոգաւ. «Ասաց Տէր ցՏէր Իմ. Նիստ ընդ աջմէ Իմմէ» (ԺԹ 1): Եւ վասն փառաւոր եւ Երկրորդ գալստեան Նորա ասէ. «Աստուած մեր յայտնապէս եկեցե՛ք», եւ «հուր, առաջի Նորա գնացե՛ք»* (ԽԹ 3): Եւ թէ զի՞նչ առնէ սիրելեաց իւրոց. «Արդարքն ուրախ եղիցին եւ ցնծացեն առաջի Նորա» (ԿԷ 4): Եւ թշնամեաց Նորա ասէ. «Հուր այրեցե՛ք զթշնամիս Նորա» (ՂԶ 3): Եւ ոչ եթէ զայս յատուկ վարդապետէ մեզ եւ ուսուցանէ Հոգին Սուրբ մովսէլ, այլ եւ վասն երկնի եւ երկրի եւ ծովու եւ որ ի սոսա գոյացութիւնք, ամենեւին խելամուտ առնէ զմեզ, եւ տա գեղեցիկ խրատ քաղաքավարութեան մարդկան:

Այլ զի առաջիկա սաղմոսիս միտք վասն վերացման Փրկչին Տեառն մերոյ յերկինս է յետ քառասնարեայ աւուր յարութեան Նորա, եւ զմարմինն, զոր ի մէնջ էառ անբաժանելի Աստուածութեամբն ընդ աջմէ Հար մստուցանելովն: Վասն այնորիկ գտնարիմականսն միայն յիշեցաք: Ժամ է այսուհետեւ զալ ի տեսութիւն վերնագրին եւ ի թիւ սաղմոսիս, զի վեր[ն]ագիրն այսպէս.

Սաղմոս ի Դաւիթ. Թէպէտ եւ զանազան վեր[ն]ագիր կա Հարիւր եւ հիսուն սաղմոսիս Դաւթի, սակայն ուր այսպէս կա, այն անվերնագիր է յերրայեցոցն, ուր չեն լեալ պէտք ինչ քննութեան թէ Դաւթի՞ է թէ՞ ոչ: Զի է, որ ի Դաւթ վերագրեցաւ, եւ է, որ այլոցն, որպէս որ ասի ի որդոցն Կորիսայ, Ասափայ, Իդիդոմայ կամ այլոյ ուրուք միոյ յերգչացն, որք ուսանէին ի Դաւթայ եւ ինքեանք եղանակս կարգէին եւ ձայնս դնէին: Բայց վերագիրն համառաւս զառաջիկա գրոցն զարութիւն պարսիակեալ ունի, զի որպէս կենդանին ի դիմաց ճանաչի, մոյմպէս գիրք՝ ի վերագրէն:

Իսկ *սաղմոսն* թարգմանի երգ, քանզի երգով ասիր սաղմոսք ամենայն: Վասն զի հոգով եւ մարմնով պարտ է պաշտումնին Աստուծոյ աշխատել, զի ամենեքումքք պսակեցի: Իսկ թիւ սաղմոսիս խորհրդականք՝ *հարիւր եւ իննը. հարիւր* թիւ կատարեալ, վասն զի ի տասնէն բաղկացեալ եղեւ, որպէս տասն ի միակէն գոյացաւ կրկնապատկելով, մոյմպէս *հարիւր՝* ի տասնէն, զի տասն տասն է *հարիւրն* մշանակ իննսուն եւ իննը հրեշտակացն սրբոց եւ միմն՝ մարդկային բնութիւնս, որպէս Տէր յառակաւ յԱւետարանին եցոյց՝ թողլով իննսուն եւ իննը յանապատին՝ յերկինս եկն ի խնդիր միոյ մոլորեալ ոչխարիս, որ են մարդիք, եւ գտեալ, ուսաւք բարձեալ տարեալ դասեաց ընդ որս կացիմն եւ մնացին¹⁵: Եւ կամ տասն դրամքն, յորոց զմիմն կորոյս կինն եւ լուցեալ ճրագ աւել ած տանն միմնէ եգիտ¹⁶: Եւ ուրախ է ընդ գիտն բարեկամաւքն, որ առակեալ են յիմն դասս հրեշտակաց, յորս ասեմ իմաստունք կացեալ Տեառն մերոյ յետ վերացմանն Իւրոյ յերկինս ար մի ի միմն դասն: Ներքուստ ի վեր սկսեալ ի հրեշտակացն ուրախացուցեալ զՆոսա տեսլեամբ հաճութեան Իւրոյ, զոր անմարմնաբար ոչ կարէին տեսանել, մարմնովն տեսին եւ ցնծացան: Եւ ապա անց ի Հրեշտակապետացն, եւ յետ այնորիկ ի Պետութեանցն, եւ

* Ընկալլալ բնագրում՝ բորբոքեցի:

¹⁵ Տե՛ս Ստեփ. ԺԸ 12-13, Ղուկ. ԺԵ 3-7:

¹⁶ Տե՛ս Ղուկ. ԺԵ 8-9:

ապայ յիշխանութեանցն, եւ յետ այնորիկ ի գաւրութիւնսն եւ ապայ ի Տէրութիւնսն, ի Սէրոբէսն եւ ի Քէրոբէսն եւ ապայ յԱթոռսն: Եւ ի տասներորդ ատուրն մատեալ ընդ աջմէ Հար, առաքեաց զԱմենասուրբ Հոգին ի դասս առաքելոցն, որպէս ուսուցանէ մեզ մարգարէս յետ կատարելոյ զամենայն տնարիմակաւսն եւ պսակելոյ զմարմինն յաղթութեամբք:

Ասաց, ասէ, Տէր զՏէր Իմ. Նիստ ընդ աջմէ Իմմէ մինչեւ եղից.

Ամենաբարոք է եւ տառս սկզբնաւորս. զի եւ սա է առաջին յԱյրբեմնս մեր, եւ ոչ թէ մերս միայն, այլ ամենայն ազգաց, որք ունին մշտնագիր, որ է մշտնակ երեք ուտովքն Սրբոյ Երրորդութեան. ուտովքն յատկութեամբն զառանձնատրութիւն ցուցանէ եւ խառնութեամբն՝ զանբաժին եւ զանբաժ միատրութիւն Աստուածութեան: Որպէս եւ սէրոբէքն ասէին երեք Սուրբ եւ մի Տէրութիւն գաւրութեանց անուանէին: Քանզի ամենայն ինչ հաւասար* է Հար եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, բայց յանձանց եւ յանուանցն, զի անդրադարձութիւն ոչ ունին անուանքն եւ ոչ ի միմեանս լուծումն անուանցն եւ անձանցն, այլ Հայր միշտ Հայր եւ Որդի հանապազ Որդի եւ Սուրբ Հոգին միշտ Հոգի Աստուծոյ:

Եղև ի Հարէ եւ երեւեալ յՈրդոյ, եւ յայլսն ամենայն գոյգ: Նմանապէս եւ յառնելն զարարածս: Դաւիթ ասէ. «Ողորմութեամբ Տեառն լի եղև երկիր, բանի Տեառն երկինքն հաստատեցան, եւ ի հոգւոյ բերանոյ Նորա՝ ամենայն գաւրութիւնքն» (ԼԲ 6): Վասն որոյ եւ ստորն կից է, զի հաւասար են յարարածոցս կազմութիւն, եւ վերին կողմն բացատ, թէ վայրաք ոչ փակի, այլ՝ յամենիսեան եւ ամենեքեան ի մա: Եւ թէ ոք ստուգութեամբ միտ դնէ, գտանէ յայրէ անտի զամենայն գիրսն գոյացեալ եւ ամենայնքն երեւին ի մեա, եւ Նա՝ յամենայնսն՝ սակաւ ինչ շեղութեամբ զատեալ: Նա եւ անունն իսկ խորհրդաւոր: Զի «Այր» ստուգաբանեալ է «աբ», որ է «հայր», որ ծնաւ զայլ տառսն:

Այսպէս Աստուած Հայր, որ ծնաւ զՈրդի եւ բխեաց զՀոգին եւ արարչութեամբ եւ խնամաբ՝ զարարածս: Նա եւ ի թուական արուեստն ի միմն եւ ի միակն սա է, որ բազմապատկելով ծնանի զամենայն թիւսն եւ ի ձայնատրութիւնսն սա է առաջին ի յեթանձեսինսն առանց որոց անհնարին է ումեք բանալ զբերան կամ խաւսս կատարել առանց սոցա: Եւ ասէ, որ երբեմն կակղանա եւ երբեմն կարծրանա եւ անտեղիտալի լինի: Այսպէս եւ Աստուած, յորժամ ասեմք զՆա Սէր եւ Բարի եւ Ողորմած եւ Գթած եւ Արդար եւ այլ այսպիսիք, ամէնն է: Իսկ յորժամ քննեմք, եթէ զի՞նչ է լէիցս. եւ ոչ ինչ՝ կարծրացաւ եւ անտեղիտալի եղև: Բազում եւ այլ գովութիւնս ունի այս գիր, զոր այլում ժամու թողլի է:

ԱՍՍԱՑ ՏԷՐ ԳՏԷՐ ԻՄ. ՆԻՍՏ ԸՆԴ ԱԶՄԷ.

Մարդկաւրէն խաւսս ձեացուցանէ մարգարէս Աստուծոյ, զի մեք իմանալ կարացուք մեր սովորութեամբքս. զի մարդիք, յորժամ կամին յորդոց եւ ի սիրելեաց ի պատիւ հանել, ընդ աջմէ մատուցանեն: Եւ այն յետ ժամանակաց է եւ ատուր: Իսկ

* Հաւասարակաց (ուղղման մշանով):

այն ոչ այսպես: Զի յորմէ հետէ Հայր է ընդ նմին եւ Որդի, զի առանց Որդոյ երբէք ոչ էր Հայր եւ ոչ քթթել միական, այլ ամենայնիւ զոյգ ընդ Նմա, Աստուած եւ Թագաւոր եւ ընդ աջմէ Նորա: Այլ զի վասն մարմնաւորութեան Որդոյ է բանս, զոր հրեայքն ասէին հակառակ Աստուծոյ եւ վասն այնորիկ սպանին:

Զհաճիլն Աստուծոյ Հայր ընդ մարմին առնուլն Որդոյ ցուցանէ մարգարէս ի կշտամբումն հրէիցն եւ յորախոթիւն հաւատացելոցն, թէ՛ յայսպիսի պատիւ էհան զմարմինս Աստուած, զի աստուածացաւ եւ ընդ աջմէ Հայր նստաւ: Եւ ի կշտամբումն Արիոսի աղանդոյն, որ ասէր զՈրդի ոչ գոյ հաւասար Հայր եւ փառակից, եցոյց, թէ համապատիւ է, որպէս եւ Տէր երբեմն ասէր վարդապետացն հրէից, թէ՛ Ո՞րք Որդի է Քրիստոս: Եւ նոքա ասեն. Դաւթի: Եւ նա ասաց. Դաւիթ զՆա Տէր կոչեաց՝ զիմա՞րդ Որդի նորա է¹⁷: Ոչ ուրանալով զայն, թէ յազգէն Դաւթի է մարմնով, այլ զի հրեայքն զաներեւոյթ Աստուածութիւն ընդ երեւելի մարմնոյն ոչ իմանային եւ թէ՛ Տէր է Դաւթի, անգիտանային: Զայն զեկոյց, որ եւ Պետրոս ասէր. «Ոչ եթէ Դաւիթ ել զերկինս, զի ինքն իսկ Դաւիթ ասաց. *Ասաց Տէր ցՏէր իմ. Նիստ ընդ աջմէ իմմէ*»¹⁸:

Արդ զպակասն լնու Տէրն փարիսեացոցն եւ ոչ թէ զյայտնիսն մերծէ՝ վարդապետելով, թէ նոյն եւ Որդի նորա է ըստ մարմնոյ եւ Տէր նորա է ըստ Աստուածութեան* [եւ] ըստ արարչութեան: Արդ, եթէ Դաւիթ մեծ թագաւորն բարեպաշտ եւ մարդասիրութեան շնորհի արժանաւոր «Տէր» ինքեան կոչէ, ապա ոչ սոսկ մարդ է, ըստ խելագարութեան հրէիցն, այլ՝ Աստուած Դաւթի: Անուանք զոյգ *Տէր* եւ *Տեսն* ասաց, թէ՛ *Նիստ* մեծ է եւ այս: Ոչ թէ միայն քան զմարդկային բնութիւնս, այլ եւ բնաւ իսկ քան զարարածս: Որպէս Հայր յաւիտեանական ունի եւ Որդի թագաւորութիւն. «Աթոռ Քո Աստուած յաւիտեանս յաւիտեանից» (ԽԴ 7):

Քանզի ոչ թէ լետ խաչին եւ չարչարանացն արժանաւորեցաւ այսպիսի պատուոյ, այլ էառ իբրեւ զմարդ, զոր ունէր իբրեւ զԱստուած: Քանզի ոչ թէ յաղքատութենէ բարձրացաւ, այլ բարձրն եւ որ ըստ պատկերին Աստուծոյ էր, խոնարհեցոյց զինքն՝ զկերպարանս ծառայի առնելով: Վասն որոյ Աւետարանիչն գոչէ. «Միածին Որդին, որ ի ծոց Հայր, Նա պատմեաց»¹⁹: Եւ ինքն՝ Տէրն ասէ. «Ես ի Հայր եւ Հայր յիս»²⁰, եւ թէ՛ «Փառաւորեա զիս Հայր առ ի Քէն փառաւքն, զոր ունէի յառաջ, քան զլինելն աշխարհի»²¹: Արդ, իբրեւ մարդ այժմ լսէ եւ իբրեւ զԱստուած յաւիտեանական ընդունի զթագաւորութիւն:

Նիստ ընդ աջմէ իմմէ (ԾԹ 1).

Իսկ զի՞նչ արդեւք աջն իցէ. միթէ՞ անեկին կողմն անարգ եւ կամ տկար իցէ Աստուծոյ: Այլ մեր սովորութեամբս վարի Աստուած, զի մեր աջոյ ձեռն զաւրաւոր է, քան զձախն եւ զմեր սիրելիսն յաջմէ մերմէ կացուցանեմք եւ զաջ կողմ աշխարհիս

¹⁷ Տե՛ս Մտթ. ԻԲ 45, Մրկ. ԺԲ 37, Ղուկ. Ի 44:

¹⁸ Գործք. Բ 34:

* «Ըստ Աստուածութեան» լուսանցքից:

¹⁹ Թովթ. Ա 18:

²⁰ Թովթ. Ժ 38:

²¹ Թովթ. Ժէ 5:

լաւ ասեմք, որ է հարաւ, քան զահեկին, որ է հիւսիսոյ: Որպէս եւ ասէ Սաղոմոն.
«Ժամապարհք, որ յաջմէ եմ, գիտէ Տէր. թիւր եմ ճամապարհք, որ ի ձախմէ եմ»²²: Եւ
հարսն ասէ յերգսն. «Արի հիւսիս եւ եկ հարաւ»²³: Եւ Տէր ասաց. «Կացուցէ զա-
դիսն ընդ աջմէ եւ զայծիսն ընդ ձախմէ»²⁴: Եւ աջեացն տա զարքայութիւն եւ ձա-
խեացն՝ զգիւրն յափտեմական: Այսու արիմակաւ վարի եւ աստ: Բայց ասեմ իմաս-
տունքն զՈրդին ընդ աջմէ Հաւր եւ զՀոգի ընդ աջմէ Որդոյ: Վասն այնորիկ ասաց
որդոցն Զեբեթայ. «Նստուցանել ընդ աջմէ ոչ է իմ տալ, այլ որոց պատրաստեալ
է»²⁵:

Մինչեւ եղից զթշնամիս Քո պատումնդան ոտից Քոց (ԾԹ 1):

Թշնամի Քրիստոսի սատանա է, եւ դէք ընդ մոսին, որ աստուածային քարոզու-
թեան Նորա դիմադարձք եղեն, հրեայք եւ հեթանոսք: Իսկ *միւզն* ոչ է ժամանակի
իմէ մշանակումն, այլ սովորութիւն է աստուածային Գրոց այսպէս վարիլ. զի *միւզն*
թէպէտ եւ ժամանակական իմն է, այլ այնպիսի է, զի զմշանակեալն յայտնէ եւ զկ-
նիսն ոչ հատանէ: Այսպէս եւ զոր այժմս է ծանօցես, զի ոչ թէ մինչեւ ցայն թագաւո-
րէ եւ յետ այնորիկ՝ ոչ. քաւ լիցի: Որ մանաւանդ թագաւոր, առաւել անդ յայնժամ
թագաւորէ կամողաց եւ ոչ կամողաց: Այլ *միւզն* այնպիսի է, որ ասէ. «Ել ագոսն ի
տապանէն եւ անդրէն ոչ դարձաւ մինչեւ ցամաքել ջրոյն»²⁶, որ եւ ոչ յետ այնորիկ
դարձաւ: Եւ թէ՝ «Յափտեմից մինչեւ յափտեմս դու ես» (ԶԹ 3):

Եւ անտեղի է ասել, թէ յետ այնորիկ Աստուած ոչ է: Եւ թէ՝ «Եղիցի յաւորս Նո-
րա արդարութիւն բազում եւ խաղաղութիւն մինչեւ կատարեսցի լուսին» (ՀԱ 7): Որ
եւ ի հանդերձեալն առաւել տիրէ խաղաղութիւն յետ կատարման եւ դադարելոյ լու-
սաւորացոյ: Եւ թէ՝ «Ես եմ, եւ մինչեւ կարի իսկ ծերասցիք, սակայն Ես եմ»²⁷, եւ ոչ թէ
սպառի էութիւն Աստուծոյ յետ ծերութեան մարդկան: Եւ թէ՝ «Ոչ գիտաց զՆա *միւզ-
ն* ծնաւ զՈրդին Իւր անդրամիկ»²⁸, եւ ոչ թէ յետ հրաշալի ծննդեանն գիտաց Յով-
սէփ զՄարիամ. քաւ եւ մի լիցի, զայս գմտաւ ածել: Եւ թէ՝ «Ես ընդ ձեզ եմ մինչ ի կա-
տարած աշխարհի»²⁹: Որ եւ մանաւանդ լինելոց է ընդ առաքեալսն յետ կատարածի
աշխարհի: Որպէս եւ ասաց, թէ՝ «Բնակեցայց ի մոսս եւ զմացից ի մոսս եւ եղեց մո-
ցա Աստուած եւ մոքա եղեն իմն ժողովորդ»³⁰: Եւ զի ասէ սոյն աշխարհէս, թէ՝
«Երկինք եւ երկիր անցցեն եւ Դու մնաս»³¹: Եւ «Դու մոյն իսկ եւ ամբ Քո ոչ պակա-
սին»³²: Թայս առցես եւ զառաքելոյ ասացեալսն. թէ՝ «Պարտ է մնա թագաւորել *միւզ-*

²² Առակ. Դ 27:

²³ Երգ. Դ 16:

²⁴ Մտթ. ԻԵ 32-33:

²⁵ Մտթ. Ի 23, Մրկ. Ժ 40:

²⁶ Ծմբ. Ը 7:

²⁷ Եսայի ԽԶ 4:

²⁸ Մտթ. Ա 25, Ղուկ. Բ 7:

²⁹ Մտթ. ԻԸ 20:

³⁰ Ղեւտ. ԻԶ 12:

³¹ Հմմտ. Եբր. Ա 11:

³² Եբր. Ա 13:

չէր դիցէ զթշնամիս ի ներքոյ ոտից իւրոց»³³: Եւ Դանիէլ մարգարէ ասէ՝ յետ գազանացն ի միջոյ բարձմանն զՆա ասէ թագաւորել յաւիտեան: Եւ հրեշտակապետն Կուսին ասէր. «Թագաւորութեան Նորա վախճան մի՛ լիցի»³⁴: Եւ որպէս՝ սուրբքն թագաւորակցեցին Նմա, յորժամ Նա ելանէ ի թագաւորութենէն: Այլ զի Գրոց սովորութիւն է վարիլ *միմչաւք*:

Գաւազան զարութեան յոռքեցէ քեզ Տէր ի Սիոնէ (ԾԹ 2).

Գաւազանն է, որ պատուոյ մշանակ է, որպէս թագաւորաց եւ վարդապետաց, առաջնորդաց եկեղեցւոյ, եւ է, որ տկարաց վասն լեմնոյ: Իսկ Տեառն մերոյ *գաւազան* իմանալ է զԽաչն, որ կանգնեցաւ ի Գողգոթա ի վերայ գերեզմանին Ադամայ: Փոխանակ մահաբեր ծառոյն, զոր կերելաւ Ադամայ մեռաւ, սա կանգնեցաւ կենաց ծառ եւ եքեր պտուղ զՔրիստոս, զի որ ուտէ ի մմանէ զմահ մի՝ տեսցէ ի յաւիտեան: Եւ եղև մմա գաւազան զարութեան եւ հաստատութեան, եւ հովուեաց Նովա Տէր զհաւտ Իւր, զոր ապրեցոյց արեամբն Իրով: Որպէս եւ ասէր Եսայի. «Եւ բխեցէ գաւազանն յարմատոյն Յեսուեայ եւ ելցէ ծաղիկ յարմատոյ անտի եւ հանգիցէ ի վերայ մորա Հոգի Աստուծոյ»³⁵: Իսկ ասելն *ի Սիոնէ*, զի «Դիտանոց» թարգմանի «Սիոնն», եւ Խաչն ի գազաթան տեղւոջ կանգնեցաւ: Բայց մշանակաւ զբնութիւնս ասէ *Սիոն*: Որպէս եւ սոյն իսկ Դաւիթ ասէ. «Մայր Սիոն ասի մարդ եւ մարդ ծնաւ ի մմա» (ՁԶ 5):

Եւ տիրեցես դու ի մէջ թշնամեաց Քոց (ԾԹ 2).

Այն է զարմանք՝ տիրելն *ի մէջ թշնամեաց*: Չասաց, թէ՛ ի վերայ թշնամեաց, այլ՝ *ի մէջ*: Զի ի վերայ թշնամեաց տիրելն գոռոզաց եւ բռնաւորաց է: *Իսկ ի մէջ թշնամեաց* Քրիստոսի է եւ իւր աշակերտացն, որ յամենեցուն հալածեալ եւ նեղեալ եւ պաշարեալ վշտաւք եւ խոնարհութեամբ զարացան եւ յաղթողք եղեն եւ զբազումս դարձուցին: Եւ որպէս գերեալք ածելն եւ մատուցանելն ի սպասաւորութիւն Տեառն: Որպէս եւ Պաղոս ասէր. «Գերեմք զամենայն միտս ի հնազանդութիւն Քրիստոսի»³⁶: Իսկ թշնամիքն սատանա իւրաւյնովքն եւ հրեայքն:

Ընդ Քեզ է իմն սկիզբն աւուրն զարութեանց (ԾԹ 3).

Աստ զՈրդի Հաւր հաւասարեցոյց եւ ոչ կրտսեր*, որպէս պիղծն Արիոս ասաց, քանզի անժամանակ ասաց զմա: Իսկ *աւր զարութեան* զլինելութիւն արարածոցս ասէ, որպէս յայլում սաղմոսի ասաց. «Զվայելչութիւն զգեցաւ եւ զարութիւն ածաւ ընդ մէջ» (ՂԲ 1), եւ կամ զաւր կատարածին, յորժամ գա փառաւք Հաւր եւ ամենայն հր[ե]շտակք ընդ մմա, եւ զսուրբս Իւր փառաւորէ եւ պսակէ, զի փայլեն իբրեւ զարեգակ յարեայութեան երկնից, որպէս եւ ասաց Տէրն.

³³ Ամդ:

³⁴ Ղուկ. Ա. 33:

³⁵ Եսայի ԺԱ. 1:

³⁶ Բ. Կորնթ. Ժ. 5:

* Կրտսեր:

Յարգանդէ յառաջ, քան զարաւեսակ ծնաւ զքեզ (ԸԹ 3).

Աստ զաստուածային Նորա վայելչութիւն յայտնեաց, եւ որ ասաց Նմա Տէր իբրեւ մարդոյ. *Նիստ ընդ աշմէ իմմէ, մինչեւ եղից զթշմամիս Քո պատուանդան ոտից Քոց*, զէութիւն խոստովանի եւ զմիութիւն քարոզէ զբնութեանցն: *Իսկ յառաջ, քան զարաւեսակն*, որ ասէ յայտնէ յառաջ քան զժամանակս եւ զյաւիտեանս զՆա ծնեալ եւ մինչեւ լուսաւորքդ* ստեղծեալ էին՝ արեգակն եւ լուսին, կամ *արաւեսակն* եւ կամ այլ աստեղք: *Իսկ յորովայնէն* զմիութիւն Աստուածութեան վարդապետէ, թէ ոչ յայլմէ, այլ յիմմէ ծնար ի բնութեանէս, որով եւ *որովայն* յայտ է, թէ առակաբանութեամբ իմանի: Որպէս եւ յորովայնէն ծնանին մարդիք եւ ծնեալքն զնոյն բնութիւն ունին զծնողացն: Այսպէս յինէն ծնա ասէ եւ զծնողիս ի քեզ բերես միութիւն: Իսկ ասելն, թէ՝ *ծնա զքեզ* յետ անճառ ծնանեանն, որ ի Հարեւ եւ զերկրորդս է իմանալ.

Ի** վայելչութեան սրբոց Քոց (ԸԹ 3).

Թէ յախտեանից կարգեալ յինէր ի յերանս արդարոցն:

Երդուա Տէր եւ ոչ զղջացաւ, թէ դու ես քաճանա յաւիտեան, ըստ կարգին Մելքիսեղեկի (ԸԹ 4).

Տէրն յԱւետարանին հրաժարեցոյց, թէ՝ Ամենեւին մի՛ երդնուլ՝ մի՛ յերկինս եւ մի՛ յայլ ինչ³⁷: Եւ ի բազում տեղիս գտանիմք, թէ՝ «Երդուա Աստուած»³⁸ գրեալ է, որպէս այն, որ ասէ, թէ՝ «Թանձն իմ երդնում, ասէ Տէր Աբրահամոս»³⁹, եւ թէ՝ «Երդնու Տէր ի սրբութիւն Իւր»⁴⁰, եւ թէ «Երդուա Տէր Դաւթի ճշմարտութեամբ եւ ոչ ստեաց» (ՁԸ 50) եւ աստ թէ՝ *Երդուա Տէր եւ ոչ ես զղջացի* (ԸԹ 4). Մարդիք արգելան ի յերդնոյ, զի բազում անգամ սխալեմ*** եւ ստեմ: Իսկ Աստուած երդնու եւ ոչ ստէ: Եւ որպէս աստուածայինքն ամենայն հաստատ եմ եւ անշարժ, այսպէս եւ երդումն Նորա: Իսկ որ երդուա մոյն իմքս, եթէ՝ *Դու ես քաճանա յաւիտեան* (ԸԹ 4), զոր ստուգապէս աստուածայինն մարգարէն զքաճանայութիւնս զայս անեզր ասաց, զի դեւտացոց եւ Ահարոնի քաճանայութիւն ոչ երդմամբ զաւետարանութիւն ընկալաւ: Իսկ քաճանային ահա երդմամբ հաստատի, վասն որոյ եւ ոչ *զղջացաւ* յաւել, վասն զի բազում անգամ տեսեալ ամենեցունցն Աստուծոյ ընդ փոփոխմամբ անկանել թողացոյց սմա, այսպէս եւ զհրէից քաճանայութիւն արար եւ ցածոյց, սոյնպէս եւ զթագաւորութիւն մոցունց յաջողեաց եւ քակեաց եւ զասորեստանուն, եւ զբաբելոնականին, եւ զմակեդոնացունցն եւ զշինելն թողացոյց եւ զքակելն եւ զեղծանելն հրամայեաց: Զայս միայն զթագաւորութիւնս խորհեցեալ գոլ յաւիտեան:

Երդուա, ասէ որպէս թէ մի՛ *զղջացի*: Մարդկարէն ասաց եւ զայս, քանզի յախտանալոյ աւտար է Աստուածութիւն, վասն զի եւ *զղջանալ*ն յախտանալն է: Իսկ Մել-

* Լուսաւորքս:

** Ի լուսանցս՝ «Եփ.» (=Եփրեմ):

³⁷ Մտթ. Ե 34:

³⁸ Ծմդ. ԻԲ 16: Ծ 23, Բ Օր. Զ 10, 18, ԺԱ 19:

³⁹ Ծմդ. ԻԲ 16:

⁴⁰ Ամովս Դ 2:

*** Սղալեմ:

քիսեղեկ ոչ հրէից, այլ հեթանոսաց քահանայ էր, քանզի քանանացի էր: Մարգարէ անհայր անմայր զսա ասէ. ամանեալ Որդոյն Աստուծոյ, որպէս նա անմայր յառաջնումն եւ անհայր յերկրորդումն: Վասն զի Մ'ելքիսեղեկ իւրովի ընտրեաց զԱստուած յառաջ քան զկոռու եւ աղաթիւք իւրովք յանդունդս ընկղմեաց զտաճար կոոցն ծնաւորք իւրովք եւ ազգատոհմիւք: Եւ ոչ մնաց ի նոցանէ եւ ոչ մի յազգէն, յորժամ զոհէին զեղբայրն մորա զՄ'ելքի կոոցն: Եւ նա կացեալ յանտառին ճարակելով խոտ զամս եւթն միմչեւ երեսեցաւ Աստուած Աբրահամո: Եւ ասէ. Երթ յանտառն եւ ձայնեա երիցս անգամ այրդ Աստուծոյ: Եւ ելցէ առ քեզ այր մի վայրագ: Զգեցո մմա հանդերձ եւ նա արհմեացէ զքեզ, զոր արարն: Եւ նա փոխեաց հրամանաւն Աստուծոյ զանունն Աբրահամո Աբրաամ: Եւ յորժամ գայր Աբրաամ ի կոտորածէն Սողոմ* գոմորեանցն, ել ընդառաջ Աբրաամո եւ արհմեաց զՆա: Եւ ետ Նմա հաց բաղարն եւ բաժակ՝ յարինակ հոգեւոր պատարագիս⁴¹: Եւ արինակ է սա Քրիստոսի անուամբն. զի «Մ'ելքիսեղեկն» Թագաւոր արդարութեան թարգմանի: Եւ Թագաւոր արդարութեան Քրիստոս է:

Այս անունն է, որ Հայր եւ մայր չունի, որպէս եւ ոչ ի Իսրաէլն, զի Աստուած փոխեաց զերկոցունցն անունն: Զի Մ'ելքիսեղեկի առաջին անունն Սէմէր էր եւ Իսրաէլին՝ Յակոբ: Եւ նա հայր ունէր զՄ'ելքիթագն եւ մայր՝ զՍաղիմ, եւ Յակոբ հայր զԻսահակ եւ մայր զՌեբեկա: Այսպէս եւ Քրիստոս ոչ յաղագս հրէիցն միայն, այլ եւ վասն ամենայն մարդկան զինքն մատոյց պատարագ Աստուծոյ: Եւ սկսանի զքահանայութիւն Քրիստոսի ի զիշերին, յորում չարչարանացն համբերէր: Յորժամ առեալ զհացն զոհացեալ երեկ եւ ասէ. «առէք կերայք ի դմանէ»⁴²: Ըստ միմն եւ զբաժակն առեալ ետ աշակերտացն իւրոց ասելով՝ «Առէք արբէք ի դմանէ ամենիքեան, այդ է արին իմ Նորոյ կտակիս, որ յաղագս բազմաց հեղեալ է ի թողութիւն մեղաց»⁴³:

Գտանեմք այսուհետեւ զՄ'ելքիսեղեկ քահանա եւ թագաւոր, վասն զի գաղափար էր նա ճշմարիտ Քահանայիւն եւ Թագաւորին եւ յառաջ բերող Աստուծոյ ոչ անբան սպանդա, այլ հաց եւ զինի, զոր եւ Աբրաամ եհան ընդ առաջ զսովորական քահանայութեան սկիզբն. արինակէ զելս ի հայրապետին երանացն հոգեւով յառաջ տեսեալ: Արդ, որովհետեւ ի Դաւթայ Քրիստոս ըստ մարմնոյ եւ Դաւիթ ի Յուդայէ: Իսկ ըստ կարգին Մ'ելքիսեղեկի քահանայութիւն ընկալաւ Քրիստոս: Լռեալ, ուրեմն, դէտաւոց քահանայութիւն, եւ Յուդայի ցեղն մեծագոյն քահանայութենէն արհմութեան փոխեցաւ: Քահանայապետ է այժմն, որ ի Յուդայէ ըստ մարմնոյն շառաւելեցաւ՝ ոչ ինքն ինչ մատուցանելով, այլ մատուցանողացն զյոխ անուանելով, քանզի մարմին ինքեան զեկեղեցի կոչէ: Եւ յաղագս սորա քահանա պաշտէ իբրեւ զմարդ եւ ընդունի իբրեւ զԱստուած: Մատուցանէ այսուհետեւ եկեղեցի զմարմնոյ

* Գողոթ (այսպէս և այլոք):

⁴¹ Տե՛ս Ծմնդ. ԺԴ 18:

⁴² Մտթ. ԻԶ 26:

⁴³ Մտթ. ԻԶ 28:

մորա եւ զարեան արիւնակն զքնաւ զանգումն իւրով սկզբնող տէրութեամբ արհմել: Իսկ ասելն, թէ.

Տէր ընդ աջմէ քումմէ (ԾԹ 5).

Նման է այս ԺԵ սաղմոսին, որ ասէ. «Թառաջագոյն տեսանէր զՏէրն առաջի իմ միշտ եւ ընդ աջմէ իմմէ, զի մի ասանեցայ» (ԺԵ 8): Զոր եւ անդ մարդկապէս ասաց զայս յայտնեալ զքնութեանցն միութիւն եւ զանքակութիւն: Եւ աստ ըստ միմ զաստուածայինն ասէ եւ զմարդկայինն: Զի ասելն *Նիստ ընդ աջմէ իմմէ մարդկային բնութեանս է ի ճառ, իսկ Յորովայնէ յառաջ, քան զարասեակ ծնա զքեզ* այս Աստուածութեան յատկութիւն:

Եթէ Դու ես քահանայ յաիտեան. դարձեալ իբրեւ առ մարդ ասի, ըստ միմն եւ՝ *Տէր ընդ աջմէ քումմէ, այսինքն՝* թէ անբաժանելի ունի զաստուածային էութենէն միութիւն:

Խորտակեցէ յաւոր բարկութեան զթագաւորս եւ [դատի] հեթանոսս (ԾԹ 5).

Ոմանք զայս ի վերայ Աքրասմու առնուն ի կոտորել զՍողոմ գոմորեանն: Բայց ար բարկութեան զար դատաստանին ասէ. յորում եւ դատի զամենայն բռնաւորս եւ զդիւապաշտսն:

Եւ բազում առնէ զհարուածս (ԾԹ 6).

Ի Նեոն եւ ի հաւանեալսն Նորա

Եւ խորտակեցէ զգլուխս բազմաց յերկրէ (ԾԹ 6).

Այսինքն՝ զիշխանութիւնն, զոր խափանէ եւ դադարեցուցանէ եւ զանիրաւ կենցաղաւարեալսն անշէջ հրոյն մատնէ զնոսա լուցկիս:

Զուխս ի ճանապարհի արբուցէ (ԾԹ 7).

Ուի սովոր են զանձրեածին ջուրս կոչել, որ ժողովեալ ի բազում վայրաց յորդութեամբ ընթանա: Թայս առակէ զողորմութեան իւրոյ շնորհս, զոր եհեղ եւ հեղուլ հանդերձեալ է, վասն զի մասնաւորս խափանի եւ կատարեալն հաստատի: Որպէս եւ ասէ յայլում սաղմոսի. «Արբեցենն մոքա ի պարարտութենէ տան Բո եւ զուխս փափկութեան Բո տացես ըմպել մոցա» (ԼԵ 9), զի որ զբաժակ չարչարանացն Նորա արբին եւ փառաց Նորա մոքա հաղորդին: Իսկ *ճանապարհ* զկենցաղս կոչէ: Վկայեն* այսմ մտաց հետագա** բանքս՝ ասելով.

Վասն այսորիկ բարձրացուցէ զգլուխս (ԾԹ 7).

Զի որ խոնարհեցոյց զանձն մինչ ի մահ խաչին, յաղագս որոյ եւ Աստուած բարձրացոյց զՆա: Մարդկաւրէն ձեւացուցանէ զբանս: Զի Աստուած ոչ ի մուստութենէ բարձրացաւ, այլ եւ բարձրեալ գոյր: Խոնարհեցոյց զինքն որպէս զԱստուած, զի զոր ոչ ունէր, էառ Բարձրեալն, եւ սրբոց իւրոց, զոր ոչ ունէին ետ մոցա՝ զանդամսն ընդ գլխոյն միաւորեալ եւ թագաւորեալ: Թորս եւ մեք ժամանեցուք յամառ բարիսն եւ ի խոստացեալ պարգէսն ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, Որում փառք եւ զարութիւն յաիտեանս յաիտեանից. Ամէն:

* Վկայէ:

** Հետակա: